

TÜRKÇE ÜZERİNE BİR METAFOR ÇALIŞMASI: “MORAL” DÜĞÜM SÖZCÜĞÜNÜN DERLEM TEMELLİ GÖRÜNÜMLERİ

Ayşe Eda ÇELİK¹

ÖZ

Metaforlar bireylerin dilsel etkinliklerinin büyük bir bölümünde ve bunun ötesinde algısal sistemlerini ortaya koyma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bilişsel anlambilim, metaforları yalnızca dilsel bir üretim olarak değil aynı zamanda bireylerdeki soyut ve sistematik bilişsel mekanizmanın işleyişini daha somut bir biçimde formüle eden bir yapılanma olarak değerlendirir. Metaforik görünümlerin sınırlarını yazınsal dilden kurtararak insan bilişi ve algısıyla ilişkilendiren bilişsel anlambilim, dili bireyin ve toplumun kültürel/algısal eğilimlerini betimlemek için bir harita gibi kullanmaktadır. Bu kapsamda metaforlar bireylerin dış dünyayı bedenleşmiş bilişleri aracılığıyla algılama yönelimlerini ve kavram üretim süreçlerinin altında yatan dinamikleri ortaya koymada eşsiz bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın amacı Türkçe duygu kavramlaştırmasında önemli bir düğüm sözcük olan “moral” sözcüğünün metaforik görünümlerini derlem temelli bir yöntemle ortaya koymaktır. Söz konusu amaca bağlı olarak “moral” sözcüğünün metaforik görünümleri Türkçe Ulusal Derlemi v3 (TUD v3) bağımlı dizin görünümleri aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmada temel olarak, *moral* düğüm sözcüğünün kavramsal metaforik görünümler açısından FİZİKSEL NESNE ve BİNA olmak üzere iki temel kaynak alan aracılığıyla kodlandığı; yönelim metaforları kapsamında ise özellikle yüksek ve düşük yönleri ile kavramlaştırıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Duygu metaforu, Moral, Derlem

A METAPHOR STUDY ON TURKISH LANGUAGE: CORPUS-BASED APPEARANCES OF THE NODE “MORAL”

ABSTRACT

Metaphors are significant on most parts of individuals' linguistic activities and beyond that on the process of displaying receptive systems. Cognitive semantics considers metaphors as not only a linguistic production but also a structure that formulates the operation of abstract and systematic cognitive mechanisms of individuals more concretely. Cognitive semantics, which connects human conscious and perception relieving metaphoric appearances' boundaries from literary language, uses language like a map in order to describe individual's and society's cultural/receptive tendencies. Within this context, metaphors can be considered as a unique reference to display the intentions of individuals' perceiving outer world with their cognition and the dynamics under concept production processes. The aim of the study is to present metaphorical appearances of the node “moral”, which is an important word in Turkish emotional conceptualization, based on a corpus-based method. Depending on the mentioned aim, metaphorical appearances of the word “moral” has been analyzed through Turkish National Corpus v3. Basically, it is observed that the node moral is coded in terms of conceptual metaphorical views through two basic source domains: PHYSICAL OBJECT and BUILDING. In addition, within the scope of orientation metaphors, it was concluded that the node moral was conceptualized with high and low aspects.

Keywords: Emotional Metaphor, “Moral”, Corpus.

Giriş

Dilde metaforlar Aristo'dan günümüze değin çalışma konusu yapılmakta olan kurulumlardandır. Metaforları dili süslemek için kullanılan bir araç olarak kabul eden

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Dilbilimi Bölümü, aedagundogdu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9074-7903.

Received/Geliş: 10/06/2020 Accepted/Kabul: 18/09/2020, Conceptual Article/Kavramsal Makale
Cite as/Alıntı: Çelik, A.E., “Türkçe Üzerine Bir Metafor Çalışması: “Moral” Düğüm Sözcüğünün Derlem Temelli Görünümleri”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 3, s 387-399.

klasik görüş kapsamında, metaforların çok uzun bir süre yalnızca şiir, öykü, roman gibi yazınsal dil kullanımlarında karşılaşılan retorik öğeler olarak değerlendirildiği ve metafor çalışmalarının yazınsal dille sınırlandırıldığı söylenebilir. Metaforlara ilişkin geleneksel bakış açısını değiştiren kırılma noktası ise Lakoff ve Johnson'un ilk kez 1980 yılında yayımladıkları *Metaphors We Live By* isimli eseridir. Söz konusu eserde “Kavramsal Metafor Teorisi” (KMT) adı altında, metaforların yalnızca yazınsal dile özgü bir kullanım olmadığını, aynı zamanda bireylerin gündelik yaşamındaki basit ya da karmaşık bilişsel şemalarını yapılandırmanın doğal bir aracı olduğunu altı çizilir. Bu kapsamda, metafor kavramını genişleterek yeniden yorumlayan ve modern bilişsel anlambilim çalışmalarına da kaynaklık eden KMT, metaforlarla “her yerde” karşılaşabileceğimizi ve dış dünyadaki çeşitli varlıkları, sahneleri ve senaryoları algılama, anlamlandırma ve yapılandırma süreçlerinde metaforların bir düşünme yolu olduğunu önemle vurgulamaktadır.

Metaforların algısal ve kültürel boyutunu ortaya koyan bilişsel anlambilim çalışmaları anlamı nesne-sözcük eşleşmesinden kurtararak daha karmaşık bir ilişkiler ağı olarak yorumlar: anlam sözlüksel değil ansiklopediktir. Bu kapsamda bir sözcüğe ilişkin *sözlüksel bilgi* (dictionary semantics) anlamı çizgisel ve tek boyutlu olarak ele alırken *ansiklopedik bilgi* (encyclopaedic semantics) açısından anlam dilsel yapıların birbiri ile kurduğu bağlar aracılığıyla izlenen ve dil kullanıcısının bilişsel dinamiklerinden beslenen karmaşık yapılanmalar olarak tasarlanır. Alanyazında metaforlar da ansiklopedik bakış açısı üzerinden değerlendirilmekte, “bireysel deneyimleri ve diğer karmaşık kavramsal yapılanmayı somut hale getiren yapılanmalar” olarak tanımlanmaktadır (Evans, 2007; Evans, 2012; Kovecses 2002; Lee, 2002).

Kavramlaştırmalarımızın dünyayı nasıl algıladığımız, deneyimlerimiz, kendi bedenimiz ve başkalarıyla olan ilişkilerimiz doğrultusunda yapılandığı düşünüldüğünde, doğal dil kullanımlarımızın temelde metaforik düşünme yoluyla kendi gerçekliğimizi ortaya koymanın bir yolu olduğu söylenebilir. Bu açıdan gündelik dilde ifade ettiklerimiz büyük oranda bu düşünce sisteminin ürünüdür: *Hayata gözlerimizi açarız, bir fikir bizi ayakta tutar, bir sevgi günden güne büyür, bir aşk daha doğmadan ölür...* Bu bağlamda, doğum gibi biyolojik bir eylemi gözlerimizi açmakla, bir fikirden faydalanmayı bizi ayakta tutmasıyla, sevginin zamanla artmasını büyümekle, imkânsız bir aşkı ise henüz doğmadan ölmekle tanımlarız. Somut bir alandan daha soyut bir alana doğru genişlettiğimiz bu anlam üretimi *kavramsal metafor* (conceptual metaphor) olarak alanyazında yer bulmaktadır. Evans (2007; 2012) ve Goatly (2007) kavramsal metaforların temelde kaynak alan ve hedef alan çerçevesinde şekillendiğini ifade eder. Bu kapsamda kaynak alan çeşitli kavramlar, temsiller, görseller, imajlardan oluşan ve diğer “şeyleri” tanımlamak için ödünç alınan soyut alan iken hedef alan, kaynak alan aracılığıyla somutlaştırılmak istenen diğer bir alandır.

Öte yandan metaforik üretimler yalnızca kavramsal metaforlarla sınırlı değildir. Araştırma kapsamında yararlanılan metaforik görünümünden bir diğeri de *yönelim metaforlarıdır* (orientational metaphor). Söz konusu metaforlar “uzamsal ilişkiler kapsamında tasarlanan ve dil kullanıcılarının fiziksel algısı aracılığıyla şekillenen algısal bir düzlem” olarak tanımlanabilir. Lakoff ve Johnson (2003) yönelim metaforlarını bireylerin dünyadaki somut/fiziksel konumlandırılmaları aracılığıyla oluştuğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda yukarı-aşağı, içeri-dışarı, ön-arka gibi uzamsal görünümüler yönelim metaforlarının odağını oluşturmaktadır. Söz konusu yönler insanın bedenleşmiş bilişi (embodied cognition) aracılığıyla dünyayı algılama ve anlamlandırma sürecinin bir

uzantısı olarak değerlendirilir. *İyi olan yukarıdadır.* (Modum çok yüksek.), *Çok olan yukarıdadır.* (Satışlar tavan yaptı.), *Güçlü olan yukarıdadır.* (Kariyerinin zirvesinde.) gibi metaforlar yönelim metaforları kapsamında ele alınabilecek örneklerdendir.

Gerek kavramsal metafor gerekse yönelim metaforu eşleşmelerinin üretimindeki en önemli iki değişken, deneysel faktörler ile kültürel paradigmalardır ve dış dünyada deneyimlenemeyen bir durum ya da senaryoya ilişkin metafor oluşturmak olası değildir. Kovecses (2002) bu kapsamda kavramsal alanları, dış dünya ile bedenimizin etkileşiminden başlayarak daha soyut alanlara aktarılabilen bireysel deneyimlerin tutarlı bir organizasyonu olarak değerlendirir. Diğer bir deyişle dış dünyanın bir parçası olan bedenimiz yalnızca fiziksel deneyimlerimizi yönetmemekte aynı zamanda çok daha soyut nitelikteki sınıflandırma eğilimlerimizi de belirlemektedir. Dilde kavramsal metafor oluşturmada el, göz, yüz gibi beden parçalarının kaynak alan olarak yaygın kullanılması ya da yukarıda sözü edilen fiziksel konumlandırma ve yönelim metaforları ilişkisi bedenleşmiş bilincin bir yansıması olarak düşünülebilir. Öte yandan bireyi içerisinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak kurguladığımızda, bilişsel süreçlerin yalnızca bedensel duyumlar aracılığıyla işlemediği, aynı zamanda bireyin ait olduğu toplumun ürettiği kültürel kodların da kavramlaştırma sürecinde büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Sharifian'ın (2009, 2011) *kültürel biliş* (cultural cognition) adını verdiği bu düzlem, belirli bir topluluğa ait insanların zihninde ortak olarak bulunan devingen ve dinamik bir alan olarak tanımlanabilir. Bu açıdan dilsel toplulukların kavramlaştırma eğilimleri hem kendi içerisinde zamana bağlı olarak değişmekte hem de bir başka dilsel topluluğa ait kavramlaştırmalarla kıyaslandığında farklılaşabilmektedir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu yukarıda anılan iki faktörle ilişkilidir. Bedenleşmiş biliş ve kültürel biliş aracılığıyla oluşturulan metaforların deneyimlerimiz için bir kaynak olarak görev yaptığı düşünüldüğünde *moral* duygudurumu sözcüğünün Türkçenin soyut evreninde nasıl kodlandığı ve hangi kavramlaştırmalarla karşımıza çıktığının ortaya konması araştırmanın temel amacıdır.

1. Yöntem

Bu çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda kendinden sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlamaktadır (Erkuş, 2009). Araştırmada veriler içerik analizinin alt yöntemlerinden biri olan tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştırma bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Tematik analiz ise içerik analizi kapsamında, elde edilen veriler içerisinde tema ve örüntüler aramak amacıyla yapılan kodlamalara dayalı bir analiz yöntemidir (Glesne, 2013). Bu çalışmada *moral* düğüm sözcüğünün bağımlı dizin görünümüleri Türkçe Ulusal Derlemi v3 (TUD v3) aracılığıyla ortaya konmuş ve bu örüntülerdeki metaforik alanlar değerlendirilmiştir.

1.1. Veri Seti

Bu çalışmanın veri setini Türkçe Ulusal Derlemi V3 (TUD v3) 3 veritabanında yer alan metinler oluşturmaktadır. TUD v3 günümüz Türkçesinin dengeli, büyük ölçekli (50 milyon sözcük) ve genel amaçlı bir derlemi olacak biçimde tasarlanmıştır. Bu amaçla,

daha önce başka dillerde yapılmış olan derlem oluşturma çabaları ve deneyimlerinden de yararlanmıştı. Bu bağlamda, TUD v3'ün oluşturulması sırasında, genel olarak Britanya Ulusal Derlemi'nin yapısı örnek alınmış ve Türkçe için gerekli durumlarda değişikliklere gidilmiştir. TUD v3'ün tüm oluşturma aşamalarında çeşitli açık-erişimli araçlar kullanılmış ve oluşturulan derlemin de araştırmacılara ve ticari olmayan kullanımlara açık ve erişilebilir olması hedeflenmiştir. TUD v3 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990-2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir.

1.2. Veri Toplama ve Çözümleme Süreci

Çalışmanın ilk aşamasında TUD v3 içerisinde moral düğüm sözcüğü anahtar sözcük olarak taranmış ve rastgele seçilen 1000 satır araştırmanın veri tabanı olarak belirlenmiştir. Derlem sorgu sonuçlarından örnek bir kesit Şekil 1'de yer almaktadır.

W-PD18E1C-4164-1333	5. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tehdit unsurlarına karşı halkı suurlandıracak, halk-Devlet bütünleşmesini pekiştirecek, kamuoyuna moral verecek, milli birlik ve beraberliğimizi kuvvetlendirecek programlara ağırlık verilecektir.
W-WH43F1D-4709-110	Evet, duttum: Moral ler Nasıl?
W-PA16B1A-1220-921	Toto'nun moral l birden bozuldu.
W-QI27D1B-2823-1548	Daha sonra hastalarla tek tek ilgilenen Soray, dertlerini dinledi ve onlara moral verdi.
W-QI27D1B-2463-1638	Daha sonra hastalarla tek tek ilgilenen Soray, dertlerini dinledi ve onlara moral verdi.
W-JA16B4A-8347-989	" Moral gecesi" demişti gülümseyerek.
W-SA16B4A-0269-1574	Şimdi bunlar hep bir insanların moral değerleri, ahlaki değerleri, manevi değerlerinin bir parçasıdır.
W-TE39C4A-0264-1593	Şimdi bunlar hep bir insanların moral değerleri, ahlaki değerleri, manevi değerlerinin bir parçasıdır.
W-R09C3A-0837-1081	Kanserli hastalara moral verdi
W-OA16B4A-0072-210	"Bakıyorum moraliniz düzeldi David."
W-VI44F1D-4742-791	birazcık moral i bile hak etmiyorum sanırım.
W-LI37C3A-0632-177	Moralinizi yüksek tutmak için ne gereklyse onu yapın.

Şekil 1. *Moral* Düğüm Sözcüğünün Derlem İçinde Örnek Kesiti

Metafor tespit aşamasında, analizlerin sistematikliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla Pragglejaz Grup (2007) tarafından tasarlanan ve Baş (2018) tarafından uyarlanan Metafor Tespit Yöntemi (Metaphor Identification Procedure) kullanılmıştır. Söz konusu yöntem, metafor çalışmaları için özelleştirilmiş bir içerik analizi yöntemi olarak düşünülebilir. Verileri çözümleme basamakları aşağıdaki gibidir:

1. Metafor adaylarının tespiti için *moral* düğüm sözcüğünün geçtiği 1000 bağımlı dizin görünümü detaylı bir şekilde okunmuştur.
2. Bağımlı dizinlerdeki sözcüksel birimler tespit edilmiştir.
3. Metinlerdeki *moral* düğüm sözcüğünün anlamsal ilişki içinde olan her bir sözcüksel birimin bağlam içerisindeki anlamı saptanmıştır.
4. Her bir sözcüksel birimin bağlam içindeki anlamı dışında, diğer bağlamlarda daha temel anlamı (daha somut, bedensel eylemlerle ilişkili, daha açık ve net ve tarihsel açıdan daha eski) olup olmadığı tespit edilmiştir.

5. Eğer dilsel birim diğer bağlamlarda daha temel güncel bir anlama sahipse, metin içindeki bağlamsal anlamın temel anlamla kıyaslandığında çelişip çelişmediği belirlenmiştir.
6. Cevap evet olduğunda, dilsel birim metafor olarak kodlanmıştır.

Elde edilen metaforlardan yola çıkılarak *moral* sözcüğüne ilişkin metaforik alanlar tespit edilmiş ve söz konusu alanların niceliksel dağılımları hesaplanmıştır. Dağılımların yorumlanması sürecinde alanlar arasındaki kavramsal/yönelimsel eşleşmeler ortaya konmuştur.

2. Bulgular ve Yorum

Çalışmada *moral* düğüm sözcüğünün metaforik görünümü TUD v3 bağımlı dizin opsiyonu aracılığıyla incelenmiştir. Derlemeden elde edilen bağımlı dizin görünümü doğrultusunda *moral* düğüm sözcüğüne ilişkin 1000 tümceden 895 tanık tümcenin metaforik anlam taşıdığı belirlenmiştir. Söz konusu metaforların büyük bir kısmı kavramsal metafor örneği oluştururken bir kısmı da yönelim metaforları kapsamında değerlendirilebilmektedir.

2.1. Moral Düğüm Sözcüğüne İlişkin Kavramsal Metafor Görünümleri

TUD v3'te *moral* hedef alanına ilişkin 2 farklı kaynak alan tespit edilmiştir. Tablo 1'de kaynak alanlar ve söz konusu alanların niceliksel dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1. *Moral* Hedef Alanına Ait Kaynak Alanların Dağılımı

KAYNAK ALANLAR	f
FİZİKSEL NESNE	853
BİNA	21
TOPLAM	874

Tablo 1 incelendiğinde *moral* düğüm sözcüğünün kavramlaştırılmasında iki farklı kaynak alana rastlandığı ve özellikle FİZİKSEL NESNE kaynak alanının çok yoğun bir sıklıkta tercih edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca BİNA kaynak alanı da söz konusu düğüm sözcük kapsamında karşılaşılan diğer bir alandır. Çalışmanın devamında anılan iki alana ilişkin metaforik görünüm kapsamlı olarak yer almaktadır.

2.1.1. Moral Fiziksel Bir Nesnedir

Derlemede FİZİKSEL NESNE kaynak alanına ilişkin toplam 853 tanık tümcede 5 farklı metaforik görünüm tespit edilmiştir. Tablo 2'de bu metaforlar ve dağılımları yer almaktadır.

Tablo 2. FİZİKSEL NESNE Kaynak Alanına Ait Metaforlar ve Dağılımları

KAYNAK ALAN	METAFORLAR	f
FİZİKSEL NESNE	MORAL ZARAR GÖREBİLEN BİR NESNEDİR	570
	MORAL HAREKET EDEBİLEN BİR NESNEDİR	186
	MORAL BİTİMLİ BİR NESNEDİR	76
	MORAL ÖDÜLDÜR	12
	MORAL İLAÇTIR	9
TOPLAM		853

Tablo 2 incelendiğinde *moral* düğüm sözcüğünün zarar görmeye açık bir duygu durumunu yansıtmaması, günlük yaşamda alınıp verilebilmesi, bulunması, takviye edilmesi gerekliliği, bitimliliği, bir insanın diğerine ödül olarak sunulması ve iyileştirici gücü gibi kavramsal içeriklerle ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir. Söz konusu metaforik eşleşmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

fiziksel nesne	→	moral
fiziksel nesnenin zarar görmesi	→	moralin zarar görmesi
fiziksel nesnenin hareketliliği	→	moralin alınıp verilebilmesi
fiziksel nesnenin bitimliliği	→	moralin kalmaması
fiziksel nesnenin ödül olarak sunulması	→	birine moral verilmesi
fiziksel nesnenin iyileştirici gücü	→	moralin iyileştirici gücü

Derlemede sıklığı en yüksek metaforik yapılanma olarak (f=570) karşımıza MORAL ZARAR GÖREBİLEN BİR NESNEDİR çıkmaktadır. Dilsel veriler incelendiğinde moralin özellikle bozulma/yıpranma eğilimiyle ve bunun tam tersi noktada ise düzelme eğilimi de ile yaygın olarak karşılaşılmaktadır. Bu açıdan bozuk olma-işlevsizlik ile olumsuz bir kodlama yapılırken bozuk olanı tamir etme-düzelme bağlamında kodlamalar olumlu hale gelmektedir:

- (1) Adımı biliyor olması **moralimi bozdu**, sigarama bir an evvel kavuşamayacaktım. [W-RA16B2A-1050-573]
- (2) Çünkü, ürettiğimiz mal stokta kalınca, insanlarda çok büyük **moral bozukluğu** oluyor. [W-NF10E1B-2865-1510]
- (3) Annemin elleriyle yaptığı pasta az da olsa **moralimi düzeltmişti**. [W-QI22E1C-2910-554]
- (4) Yüzüne biraz renk gelirse, **moral** de **düzelir** diye düşünüyordu. [W-JA09B2A-0042-799]

Moralin zarar görme biçimi yalnızca bozul- değil aynı zamanda morali kırıl-/moralini kır-, morali tuzla buz ol-, moraline zarar ver- gibi kodlamalarla da kavramlaştırılma eğilimindedir. Bu açıdan moral ile parçalanabilir bir nesne eşleştirilmekte ve parçalanmış nesnenin işlevsizliği ile zarar gören moralin insanın duygu durumunu olumsuz hale getirmesi arasında kavramsal bir bağ kurulmaktadır:

- (5) Amacı düşmanın **moralini kırmaktır**. [W-RE39C3A-0690-279]
- (6) Kendime binbir zahmetle yaptığım "**moral**" **tuzla buz olmuştu**. [W-PA16B0A-0181-1902]
- (7) İşten çıkarmaların, geride kalanların **moral** ve motivasyonuna **zarar verebileceği** unutulmamalıdır... [W-NF05A1B-4437-1313]

Derlemede ikinci sıradaki metaforik görünüm (f=186) MORAL HAREKET EDEBİLEN BİR NESNEDİR kodlamasıdır. Söz konusu kodlamada moralin taşınabilen, yer değiştirebilen bir nesne ile sıklıkla eşleştirildiği gözlemlenmektedir: moral bir başkası tarafından diğerine verilebilir ya da birinden alınabilir, doğru yerde (yerinde) olması beklenir. Tanık tümceler incelendiğinde "moral gittiği yere olumlu duygular götüren bir nesnedir" ve "birinden moral al- ya da birine moral ver" olumlu duygulara neden olmaktadır" gibi kavramlaştırmalarla karşılaşılmaktadır:

- (8) Akılları sıra dağdakilere **moral vermeye**, hezimetlerini bu kalkışmayla dengelemeye çalışıyorlardı. [W-QD36C0A-0222-1774]
(9) Bu durumda bir gariplik vardı, Kelebek'te kadınlar için yazdığım **moral verici** yazılardan ne yazık ki hiç ders alamıyordum. [W-QE37C4A-0402-1344]
(10) Asker ondan **moral alır**. [W-FA16B3A-0986-1057]
(11) **Morali** öylesine **yerindeydi** ki!.. [W-NE39C0A-0215-752]
(12) Kuvvetiniz ve **moraliniz yerinde** bile olsa altından kalkamayacağınız işlere girmeyin. [W-RE36E1B-3293-214]

Tümcelerın bir kısmında moralin taşınabilir ya da kişinin yanına alabildiği bir nesne eşleşmesiyle metaforik alanlar kurulduğu gözlemlenmektedir. Bu kapsamda (bir yere) moral taş-, (bir yere) moralle git-, (bir yere) moralle çık- eylemsel içerikleri ile karşılaşmaktadır:

- (13) Gittiğimiz yerlere **moral da taşıyoruz**. [W-PE39C4A-0183-1896]
(14) Trabzonspor maçına da o **moralle çıktım** ve golümü attım" dedi. [W-VI31D1B-2348-152]

Hareketli bir nesne olarak *moral* aynı zamanda sahip olunmak istenen bir özelliğe de sahiptir. Bu açıdan moral peşinde ol-, moral kovala- vb. kodlamalarla da karşılaşmak mümkündür:

- (15) Derbi öncesi **moral peşinde**... [W-PI31D1B-2351-1714]

Derlemede üçüncü sıklığa sahip (f=76) metaforik yapılanma olarak karşımıza MORAL BİTİMLİ BİR NESNEDİR çıkmaktadır. Bu kapsamda biten bir nesnenin olumsuzluğu ile biten/kalmayan moralin olumsuzluğu eşleştirilmektedir. Moral bitmemesi gereken, bittiğinde olumsuz duyguların ortaya çıktığı, gerektiğinde bulunması, toplanması, depolanması gereken bir nesne olarak kavramlaştırılmaktadır:

- (16) Askerde **moral** diye bir şey **kalmaz**. [W-TD09C4A-0211-1834]
(17) Ne gariptir ki birçoğumun başkalarının başarısızlıkları üzerinden **moral bulmaya** çalışıyoruz. [W-TC05A2A-1158-2071]
(18) O zamana kadar **moral toplamalıyız**. [W-UI44F1D-4755-1237]
(19) Neşesini herkese bulaştırıyor, içeridekilere moral **depoluyordu**. [W-OE09C2A-0411-1339]

Ayrıca aynı metaforik görünüm kapsamında bir insanın ya da bir eylemin morali arttırabileceği, moralin bir yardım nesnesi olduğu gönderimleri de gözlemlenen diğer kavramsal içeriklerdendir:

- (20) Özellikle ödüllendirme ve onurlandırma gibi çalışanların **moral** ve motivasyonunu **arttırabilecek** yöntemler uygulanmalıdır. [W-NF05A1B-4437-1311]
(21) **Moral yardımı**, yakınlık, dostluk, üç kat değeri olan bir yardımdır. [W-FD36C4A-0341-990]
(22) Arkadaşları, yakınları onun için büyük **moral kaynağıydı**. [W-TG09C2A-1174-2059]

MORAL ÖDÜLDÜR metaforu derlemde dördüncü sırada (f=12) karşılaşılan metaforik alandır. Bu kapsamda ödül kazanmanın motive edici gücü ile moral kazanmanın duyguları olumlu yönde etkileme özelliği eşleştirilmektedir. Ödül kazanmak için nasıl bir başarı elde etmek gerekirse moral kazanmak için de belirli bir başarıya sahip olmak beklenir:

(23) Elazığspor ise ilk hafta son günlerde toparlanmış bir kadroyla Ankara'da Gençlerbirliği'ni devirerek, büyük bir **moral kazanmıştı**. [W-PI31D1B-2351-1713]

(24) Kütahya'dan kazandığını öğrenince o meyus Adnan Bey gitti, yeni bir heyecan, yeni bir şevk, yeni bir **moral**, yeni bir neşe **kazanan** Adnan Bey geldi. [W-DD39C2A-0680-1133]

Derlemde karşılaşılan son kavramsal metafor alanı MORAL İLAÇTIR (f=9) olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanım tümceler incelendiğinde “ilaç takviyesi = moral takviyesi”, “ilaç dopingi = moral dopingi”, “tedavi = moral” gibi kavramsal eşleşmelerin yanında “moral aşıl-” eylemsel içeriği de söz konusu metaforu güçlendiren kurulumlardandır. Moralin iyileştirici gücünü vurgulayan tümceler sıklığı az olsa da eşleşme görünümlerinin son derece çeşitli olduğu gözlemlenmektedir:

(25) "Lise 2 ve 3 dönemlerinde ÖSS için ideal bir hazırlık dönemi geçirmiş öğrencilere sınavla ilgili söylenecek sözler, **moral takviyesi** amacını güden, faydası sınırlı tavsiyelerden ibaret kalır. [W-PD39C4A-1191-2043]

(26) Alper Yılmaz: "Geçen yıl Avrupa Şampiyonası'nda aldığımız ikincilik bizim için **moral dopingi** oldu. [W-OI31D1B-2350-1715]

(27) Ligde tekrar şampiyonluk potasına giren F.Bahçe'de kaptanlar Alex ile Semih, Sivas ile oynanacak kupa maçı öncesi sürekli arkadaşlarına **moral aşıyor**. [W-VI31D1B-2422-1661]

(28) Biliyorsun ki birçok hastalıkta **en büyük tedavi ümittir, moraldir**. [W-TI44F1D-4754-961]

2.1.2. Moral Binadır

Derlemde rastlanılan ikinci kaynak alan ise BİNA kaynak alanıdır. Söz konusu alan kapsamında 21 farklı tanık tümce ile karşılaşılmıştır. Tanık tümceler incelendiğinde BİNA kaynak alanına ilişkin tek bir metaforik içeriğin kodlandığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3. BİNA Kaynak Alanına Ait Metaforlar ve Dağılımları

KAYNAK ALAN	METAFOR	f
BİNA	MORAL HASAR ALABİLEN BİR BİNADIR	21

Tablo 3 incelendiğinde BİNA kaynak alanı kapsamında MORAL HASAR ALABİLEN BİR BİNADIR eşleşmesi ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu metaforik eşleşmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

binanın çökmesi	→	moralin çökmesi
binanın yıkılması	→	moralin yıkılması
bina yıkımı	→	moral yıkımı
binanın sarsılması	→	moralin sarsılması

İncelenen metaforik alan kapsamında moralin hasar görmesi bir binanın hasar görmesi ile kavramlaştırılmaktadır. Hasar gören binanın işlevsizleşmesi ile moralin hasar görmesiyle olumsuz duygu ve yaşantıların ortaya çıkması eşleştirilmektedir. Bu kapsamda “moral çöküntüsü”, “moral çöküşü”, “morali yıkıl-”, “moral yıkımı”, “morali sarsıl-” dilsel kodlamalarıyla karşılaşılmaktadır:

(29) Bu sebeple çalışırken anlaşılmayan konular öğrencide bir **moral çöküntüsü** yapmamalıdır. [W-VD02A3A-2701-1570]

(30) Keza Apo kovalamacası uzadıkça ipin ucu elden kaçırılmakta ve yetkili mercilerde bulunanların tamamında büyük **moral çöküşü** yaşanmaktaydı. [W-NE39C0A-0215-1805]

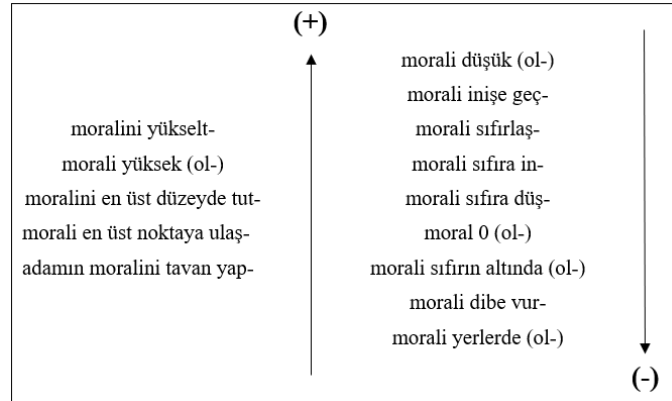
(31) Ama **morali yıkılmış**; umudu yitmiş Napoleon'un bu türlü güzellikleri göreceğ gözü yoktu. [W-EG37C3A-1067-935]

(32) Tel örgünün arkasından görüşme yapıldığı için, bu, iki taraf için de **moral yıkımı** oluyordu. [W-CE09C3A-0382-1358]

(33) Aksine, belli etmekte gecikmeyeceği amacı, yenilgi sonucu **morali** derinden derine **sarsılmış** bulunan Ordu'ya güvenini yeniden kazandırmaktır. [W-LD39E1B-2927-825]

2.2. Moral Düğüm Sözcüğüne İlişkin Yönelim Metaforu Görünümleri

Moral düğüm sözcüğünün derlemeden elde edilen veriler kapsamında 98 yönelimsel metafor görünümüne sahip olduğu gözlemlenmektedir. Tanık tümceler incelendiğinde morale ilişkin uzamsal konumlandırmanın “yukarı/aşağı” yönleriyle kurgulandığı söylenebilir. Bu açıdan Lakoff ve Johnson’un (2003) “iyi olan yukarıda kötü olan aşağıdadır” kavramlaştırmasının moral düğüm sözcüğüyle tamamen eşleştiği görülmektedir:

Şekil 2. *Moral* Düğüm Sözcüğünün Yönelim Metaforu Görünümleri

Yönelim metaforları kapsamında yüksek/yükselt- içerikleriyle kodlanan yapılar dışında yüksekliği farklı biçimlerde kodlama eğilimi de söz konusudur. Moralın en üst

düzeyde olması, en üst noktaya ulaşması, tavan yapması gibi olumlu içerik kodlayan dilsel kurulumlarla da karşılaşılmaktadır.

(34) Yaşlılara yaşama sevinci verme ve **morallerini yükseltme** anlayışıyla yaklaşılacak, yaşlanmanın insan vücudu ve ruh sağlığı üzerindeki etkileri ele alınacaktır. [W-SD18E1C-4173-23]

(35) Birliklerimizin **moralleri yüksek**, kararlılıkları tamdır. [W-UD30D1B-2206-95]

(36) Orada yöneticinin yapacağı tek şey, çalışanların **moral** ve motivasyonunu **en üst düzeyde tutup**, çalışma havasını ısıtmaktır. [W-TC05A2A-1158-2072]

(37) Apo'yla konuşmak nasıl iyi geldi anlatamam, **moralim en üst noktaya ulaştı**. [W-II09C3A-0600-625]

(38) ...senle konuşmak bana çok iyi geliyo gerçekten **adamın moralini tavan yapıyosun...** [W-VI44F1D-4757-300]

Olumsuz içerik oluşturma kapsamında ise moralin düşük olması, inişe geçmesi, dibe vurması, yerlerde olması gibi "aşağıda olan" içeriğinin taşındığı gözlemlenmektedir:

(39) Toplumun **moralinin düşük olmasına** paralel olarak şirketin **moralini düşük olacaktır**. [W-UI45F1D-4719-792]

(40) Olmuyor mu gerildiğim, sinirlendiğim, **moralimin inişe geçtiği** anlar? Oluyor tabii... [W-YI45F1D-4799-525]

(41) Ateş basmış, karabasanlar üstünüze çökmüş ve **moral** iyice **dibe vurmuştur...** [W-QE37C2A-0851-1073]

(42) Eve geldim artık canım burnumda, **moral yerlerde**, suratım pelte gibi. [W-XI45F1D-4818-1215]

Yönelimsel kapsamda özellikle "sıfır" dilsel yapısı ile kodlanma eğiliminin de fazla olduğu elde edilen diğer veriler arasındadır.

(43) Boşuna heveslenme" demesiyle **moralim sıfıra düştü**. W-LH09C2A-0276-708 Firar etme umutlarım bir kez daha sönünce, **moralim sıfıra indi**. [W-KA16B2A-0637-624]

(44) ...stres oldum zaten haşlanmak üzereyim bişey yemediğim halde artı çıkmaya başlıyorum **moral 0**. [W-VI44F1D-4747-1252]

(45) **Moralim sıfır, hatta sıfırın altında**. [W-KA16B1A-1730-606]

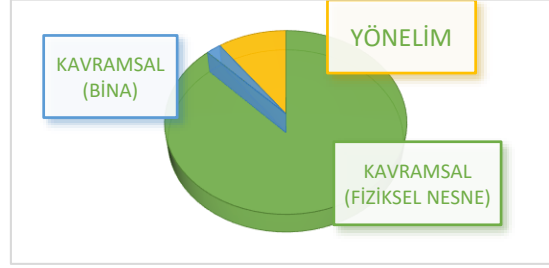
(46) Çocukluğumu, Almanya yıllarımı düşündükçe **moralimin sıfırlaştığı** bir akşam, kırık bir cam parçasıyla sağ koluma iki derin "faça" attım. [W-LH09C2A-0276-528]

(47)

Sonuç

Çalışmada Türkçe duygu kavramlaştırmasında önemli bir düğüm sözcük olan *moralin* metaforik alan oluşturma eğilimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında TUD v3 aracılığıyla rastgele seçilen 1000 tanık tümce üzerinden metafor analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu araştırma veri tabanı kapsamındaki tanık tümcelerin 895 tanesinde metaforik kullanım tespit edilmiştir. Kullanımlardan 874'ünün kavramsal metafor, 21'inin ise yönelim metaforu olduğu ve kavramsal metafor

kurulumlarının FİZİKSEL NESNE ile BİNA olarak iki farklı kaynak alanda yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Şekil 3'te araştırma konusu düğüm sözcüğün metaforik dağılımları yer almaktadır.

Şekil 3. Moral Düğüm Sözcüğünün Metaforik Dağılımları

Derlemedeki bağımlı dizin görünümünde karşılaşılan sıklığı en yüksek olan metafor, MORAL ZARAR GÖREBİLEN BİR NESNEDİR metaforudur. Söz konusu kurum doğruğultusunda bozuk olma işlevsizlik ile olumsuz bir kodlama yapılırken bozuk olanı tamir etme-düzeltilme olumlu duyguları kodlama eğilimindedir: “moral boz-, morali düzel-, morali tuzla buz ol-, moralini kır-” dilsel örnekleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. İkinci yüksek sıklığa sahip MORAL HAREKET EDEBİLEN BİR NESNEDİR metaforu kapsamında “moral ver-, moral al-, moral taşı-” gibi örneklerle karşılaşılmaktadır. Dilsel örneklerin “moral gittiği yere olumlu duygular götüren bir nesnedir” kavramlaştırması taşıdığı gözlemlenmektedir. MORAL BİTİMLİ BİR NESNEDİR metaforu ile kurulan “moral kalma-, moral bul-, moral depola-” örnekleri, moralin bitmemesi gereken, bittiğinde olumsuz duyguların ortaya çıktığı, gerektiğinde bulunması, toplanması, depolanması gereken bir nesne ile eşleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bağımlı dizin görünümü kapsamında karşılaşılan diğer bir görünüm MORAL ÖDÜLDÜR metaforudur. Bu bağlamda, ödül kazanmak için nasıl bir başarı elde etmek gerekirse moral kazanmak için de belirli bir başarıya sahip olmak beklenir: Söz konusu metafora ilişkin “moral kazan-” dilsel örneği verilebilir. Fiziksel nesne kaynak alanı kapsamında son olarak MORAL İLAÇTIR metaforu ile karşılaşılmaktadır. “Moral takviyesi, moral dopingi, moral aşıla-” gibi dilsel örnekler incelendiğinde moralin iyileştirici gücünü vurgulayan bir kavramlaştırmadan söz etmek mümkündür. Araştırma konusu düğüm sözcüğün diğer bir kavramsal metafor görünüm olan MORAL BİNADIR kaynak alanı kapsamında hasar gören binanın işlevsizleşmesi ile moralin hasar görmesiyle olumsuz duygu ve yaşantıların ortaya çıkması eşleştirilmektedir. Bu doğruğultuda “moral çöküntüsü”, “moral çöküşü”, “moral yıkıl-”, “moral yıkımı”, “moral sarsıl-” örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Moral düğüm sözcüğünün yönelim metaforları kurulumu kapsamında 98 örneğe ulaşılmıştır. Bu açıdan Lakoff ve Johnson'un (2003) “iyi olan yukarıda kötü olan aşağıdadır” kavramlaştırmasının moral düğüm sözcüğüyle tamamen eşleştiği görülmektedir. “Yüksek” ve “düşük” yönleri aracılığıyla kavramlaştırılan söz konusu düğüm sözcüğün olumlu kodlama görünümü olarak “moralini yükselt-, morali en üst

düzye de ol-, morali tavan yap-"; olumsuz kodlama örneği olarak ise "morali iniŖe geç-, morali sıfır ol-, morali dibe vur-, morali iniŖe geç-" dilsel örneklere verilebilir.

Sonuç olarak bu araŖtırma ile *moral* düğüm sözcüğünün kavramsal metafor kurulumları açısından FİZİKSEL NESNE ve BİNA kaynak alanları kapsamında kodlandığı; yönelim metaforları doğrultusunda ise yüksek ve düşük yönleri ile kavramlaŖtırıldıđı ortaya konmuŖtur. Evans ve Green'in (2006) dilsel üretimlerin algılanan/kavramlaŖtırılan varlıklar ve olgular üzerine kurulduğu düşüncesinden yola çıkıldığında Türkçede, soyut bir yöne sahip olan *moralin* kavramsal çerçeve de "fiziksel olarak algılanan nesnelere" ve "yaŖam rutinine eŖlik eden binalar" ile; yönelimsel açıdan ise "yükselti" ile eŖleŖtirildiđini söylemek mümkündür. Bu kapsamda, bu alıŖma ile eŖitli deneyimlere kaynaklık eden dilsel metaforlar aracılığıyla, Türkçenin soyut evreninde *moral* düğüm sözcüğü çerçevesinde kurulan biliŖsel ve kültürel Ŗemalar ortaya konmuŖtur.

Kaynaklar

- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Atasoy, G., Öz, S., Yıldız, İ. ve Kurtođlu, Ö. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). Calzolari, N., Choukri, K., Declerck, T., Dođan, M. U., Maegaard, B., Miriani, J., Odićk, J. ve Piperidis, S. (Yay. haz.) İçinde Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul, Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.
- Cruse, A. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ErkuŖ, A. (2009). *DavranıŖ bilimleri için bilimsel araŖtırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Evans, V. ve Green, M. (2006). *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Evans, V. (2007). *A glossary of cognitive linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Evans, V. (2012). Cognitive linguistics. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*. 129–141.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araŖtırmaya giriŖ*. (ev. A. Ersoy ve P. Yalınoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goatly, A. (1998). *The language of metaphors*. London: London and New York.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: a practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.

- Lakoff, G. ve M. Johnson. (2003). *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press.
- Lee, David. (2005). *Cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Sharifian, F. (2009). On collective cognition and language. İçinde H. Pishwa (ed.), *Language and Social Cognition*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 163-182.
- Sharifian, F. (2011). Conceptualizations of cheshm 'eye' in Persian. İçinde Z. Maalej ve N. Yu (ed.), *Embodiment via Body Parts: Studies from Various Languages and Cultures*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 197-211.
- Tavşancıl, E. ve A. E. Aslan. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.